

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում՝ հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ձայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Ռուս գրականություն, Արձակ, Պատմվածք
13+

Թարգմանիչ՝ Արմեն Հովհաննիսյան

Միխայիլ Բուլգակով Խանական կրակը

Երբ արևն սկսեց մայր մտնել Օրեշնևոյի սոճիների ետևում և վերակացուհի Տատյանա Միխայլովնայի կողաշենքից վազեվազ եկավ հավաքարարուհի Դունկան և բղավեց.

— Իոնա Վասիլիչ: Այ՛ն Իոնա Վասիլիչ: Եկեք, Տատյանա Միխայլովնան կանչում է:
Էքսկուրսիայի հաշվով: Ինքը հիվանդ է: Թուշը՝ ըի՛ր՛:

Վարդագույն Դունկան զանգի պես ուռեցրեց շրջագետտը, ցուցադրեց մերկ սրունքներն ու ետ սլացավ:

Չառամյալ սպասավոր Իոնան զցեց ցախավելը և հրդեհի ճարակ, մոլախոտով պատած ախոռների մոտով քաշեքաշ գնաց կողաշենք:

Փակոցափեղկերն այնտեղ բաց էին, և նախասենյակում արդեն յոդի և կամֆորայի յուղի ուժեղ հոտ էր գալիս: Իոնան սայթաքեց կիսախավարում և կամացուկ տնքոցի վրա ներս մտավ: Մահճակալին, մթան մեջ աղոտ երևում էր Մումկա կատուն և ճերմակ նապաստակային մի բան, դրա մեջ՝ տառապալի մի աչք:

— Չլինի՞ ատամներդ են,— կարեկցանքով սվսվացրեց Իոնան:

— Ատա-ամա...— տնքաց ճերմակը:

— Ու... ու... ո՛ւ... այ՛ք եզ պատմություն,— ցավակցեց Իոնան,— փորձանք է: Ես եմ ասում՝ Կեսարն ինչի է ոռնում ու ոռնում. . . Ասի՝ ի՞նչ ես օրը ցերեկով ոռնում, ախմախ: Հը՞: Ախր, մեռելի վրա Էդպես կոռնան: Էդպես չի՞՝ ասի: Ձենդ կտրի, ախմախ: Սատկելդ հո չի՞ եկել: Հավի ծերտ որ դնես թշիդ, ձեռաց կկտրի:

— Իոնա... Իոնա Վասիլիչ,— թույլ-թույլ ասաց Տատյանա Միխայլովնան,— այսօր ցուցադրման օր է, չորեքշաբթի: Իսկ ես դուրս գալ չեմ կարող: Ի՛նչ փորձանք էր: Ինչ կլինի, դուք գնացեք Էքսկուրսանտների հետ: Ցույց տվեք ամեն ինչ: Դուևկային կտամ, թող ձեզ հետ լինի:

— Ինչ կա որ... Մի մեծ բան չի: Կանենք: Մենք էլ գլուխ կհանենք: Աչքս վրաները կպահեմ: Ամենակարևորը բաժակներն են: Բաժակներն են ամենակարևորը: Ինչ տեսակ մարդ ասես, գալիս է... Բաժակ թոցնե՞լն ինչ... Մեկնումեկը կոնի գրպանն ու, արի գտի: Պատասխա՞ն ով պիտի տա: Մենք: Նկարը գրպանը դնելու բան չի: Ճիշտ չե՞մ ասում:

— Դուևյաշան ձեզ հետ կգա, ետևից կնայի: Իսկ եթե բացատրություն ուզեն, ասացե՛ք՝ վերակացուին հիվանդացել է:

— Լավ, լավ: Դուք Էդ ծերտը դրեք: Բժիշկները ձեռաց քաշում են, թուշն են ճղում: Մեկի ատամն էլ Էդպես քաշեցին, օրեշնեցի Ֆյոդորինը, մեռավ դրանից: Էն ժամանակ դուք չկայիք: Նրա շունն էլ էր ոռնում բակում:

Տատյանա Միխայլովնան կարճ հոգոց հանեց ու ասաց.

— Գնացեք, գնացեք, Իոնա Վասիլիչ, գուցե արդեն եկած մարդ լինի...

Իոնան բացեց թուշե ծանր դռնակը, որի վրա սպիտակ ցուցանակ կար.

ԴԱՍՏԱԿԵՐՏ-ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ԽԱՆԱԿԱՆ ՆՍՏԱՎԱՅՐ

Դիտել կարելի է չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիրակի եր. ժամը 6-ից 8-ը:

Եվ վեցն անց կեսին Մոսկվայից ամառանոցային գնացքով եկան Էքսկուրսանտները: Սկզբից՝ մի խումբ ծիծաղող ջահելներ, շուրջ քսան հոգի: Նրանց մեջ գորշականաչ շապիկներով դեռահասներ կային, անգլխարկ աղջիկներ, մի քանիսը՝ Նավաստու սպիտակ բլուզներով, մի քանիսը՝ գույնզգույն կոֆտաներով: Կային բոբիկ ոտքերին հողաթափ հագածներ, մաշված սև կոշիկներով էլ կային, կտրած քթերով երկարաճիտք սապոգներով պատանիներ:

Ու ահա ջահելների մեջ քառասունին մոտ տարիքավոր մեկն էլ կար, որ իսկույն ապշեցրեց Իոնային: Մարդը կատարելապես մերկ էր, եթե չհաշվենք բաց սրճագույն կարճ շալվարը, որ չէր հասնում ծնկներին և փորի վրա կապված էր «Ռեալական 1-ին ուսումնարան» թիթեղակիր գոտիով, նաև մանուշակագույն զմուռսով ամրացված պենսնե ուներ քթին: Դարչնագույն վաղեմի ցան կար մերկ մարդու կոր մեջքին, իսկ ոտքերը տարբեր էին՝ աջը հաստ էր ձախից, երկու սրունքներին՝ գնդված երակների գծագրությամբ:

Ջահել տղաներն ու օրիորդներն իրենց այնպես էին պահում, ասես զարմանալի ոչինչ չկար, որ մերկ մարդը երթևեկում է գնացքով ու դաստակերտներ նայում, սակայն ծեր և վշտաբեկ Իոնային մերկանդամն ապշեցրեց ու զարմացրեց:

Աղջիկների արանքում գլուխը ցցած, մերկանդամը քայլում էր դարապասից դեպի պալատ, և բեղի մի ծայրը կտրիճավարի վեր էր ուրած ու խուզած էր մորուքը, ինչպես կրթված մարդու մորուք: Ջահելները, իոնային շրջապատած, ծվլում էին ծտերի պես և շարունակ ծիծաղում, այնպես որ իոնան բոլորովին շփոթվեց ու տրամադրությունն ընկավ, տրտմած մտածում էր բաժանների մասին և բազմանշանակ աչքով անում Դունկային՝ մերկանդամին ցույց տալով: Դունկայի թշերը պատրաստ էին տրաքել՝ տարբերոտն մարդուն ի տես: Կեսարն էլ իր հերթին, փորձանքի ու պես հայտնվեց որտեղից որտեղ ու բոլորին անարգել ներս թողեց, իսկ մերկ մարդու վրա հաչալ սկսեց մի առանձնահատուկ խռպոտ, զառամյալ չարությամբ, խեղդվելով ու հազալով: Հետո ոռնաց՝ աղեկտուր, անտանելի:

«Թյո՛ւհ, անիծած,— չարացած ու շշկված մտածում էր իոնան, խեթելով անկոչ հյուրին,— որ սատանան բերեց: Թե Կեսա՛րն ինչի է որոնում: Մեռնող մարդ թե կա, թող էս տկլորը լինի»:

Ստիպված էր բանալիներով հասցնել Կեսարի կողերին, որովհետև ամբոխից հետո առանձին հինգ լավ այցելուներ էին գալիս: Հաստ փորով մի տիկին էր, բորբոքված ու կարմրատակած՝ տկլորի պատճառով: Նրա հետ դեռահաս մի աղջիկ կար, երկար հյուսերով: Ածիված ու բարձրահասակ մի պարոն, գեղեցիկ ու շպարված տիկնոջ հետ և տարեց ու հարուստ օտարերկրացի պարոն՝ անվանման ոսկյա ակնոցով, բացգույն լայն վերարկուով և ձեռնափայտով: Կեսարը տկլորից անցավ կարգին այցելուներին և, թախիծը ծերունական պղտորված աչքերում, նախ հաչաց տիկնոջ կանաչ հովանոցի վրա, ապա օտարերկրացու վրա այնպես վնգաց, որ վերջինս գունատվեց, ետ-ետ գնաց և ինչ-որ բաներ մրթմրթաց բոլորին անհայտ լեզվով:

Իոնան չդիմացավ և այնպես հասցրեց Կեսարին, որ սա ոռնոցը կտրեց, վնգստաց ու թողեց փախավ:

— Ուրքերդ լաթի վրա սրբեք,— ասաց իոնան, և նրա դեմքը խիստ ու հանդիսավոր դարձավ, ինչպես միշտ, երբ պալատ էր մտնում: Դունկային շշնջաց. «Լավ նայի, Դուն...», և ծանր բանալիով բացեց պատշգամբից ներս տանող ապակեպատ դուռը: Ճաղաշարքի վրայի սպիտակ աստվածները սիրալիր նայում էին հյուրերին:

Նրանք սկսեցին բարձրանալ սպիտակ աստիճաններով, որոնք պատված էին ոսկյա ճաղերով ամրացված մորեգույն գորգով: Տկլորը հայտնվեց բոլորի առջևում, իոնայի կողքին, և քայլում էր, բոբիկ ոտքերով հպարտորեն տրորելով խավապատ աստիճանները:

Սպիտակ ու բարակ վարագույրներով մեղմված իրիկնային լույսը ծորում էր վերևում, խոշոր ապակիներից այն կողմ, սյուների ետևում: Վերին հարթակում էքսկուրսանտները, շրջվելով, տեսան աստիճանների՝ իրենց անցած խորխորատը, նաև սպիտակ արձաններով ճաղաշարը, նաև ճերմակ միջնորմները՝ դիմանկարների սև կտավներով քանդակազարդ ջահը, որ սպառնում էր բարակ լարից պոկվել ցած գահավիժել: Վերևներում, հեռուները ճախրելով, միմյանց փարվում ու վարդագունում էին ամուրները:

— Նայիր, նայիր, Վերոչկա,— շշնջում էր գիրուկ մայրիկը,— տեսնում ես, ինչպես են ապրել իշխանները կարգին ժամանակներում:

Իոնան կանգնել էր քիչ հեռվում, և նրա ածիված, կնճռապատ դեմքին հպարտությունը թրթռում էր մեղմորեն, մթնշաղային:

Տկլորը ուղղեց պենսնեն, շուրջը նայեց ու ասաց.

— Ռաստրեյին է կառուցել: Անկասկած: Տասնութերորդ դար:

— Ի՞նչ Ռաստրեյի,— պատասխանեց Իոնան, կամացուկ հագալով:— Կառուցել է իշխան Անտոն Իոաննովիչը, աստված հոգին լուսավորի, սրանից հարյուր հիսուն տարի առաջ: Էդպես,— նա հոգոց հանեց:— Հիմիկվա իշխանի ապու-ապու ապուկապը:

Բոլորը դարձան դեպի Իոնան:

— Հավանորեն, դուք չեք հասկանում,— պատասխանեց տկլորը,— Անտոն Իոաննովիչի օրոք՝ ճիշտ է, բայց ճարտարապետը հո Ռաստրեյի՞ն է եղել: Իսկ երկրորդը, աստված չկա, որ հոգին լուսավորի և հիմիկվա իշխանն էլ, աստծուն փառք, չկա արդեն: Ընդհանրապես, չեմ հասկանում, ո՞ր է վերակացուհին:

— Վերակացուհին,— սկսեց Իոնան ու ֆսֆսացրեց տկլորի հանդեպ տածած ատելությունից,— ատամնացավով պառկած է, մեռնում է, մինչև առավոտ հոգին կավանդի: Աստծու հաշվով էլ ճիշտ ասացիք: Աստված ամեն մարդու համար չի: Անշավար ու խայտառակ մարդու հոգին ի՞նչ լուսավորի: Ճիշտ չե՞մ ասում:

Ջահելները քրքջացին բոլորով միասին, տրաքոցով: Տկլորն աչքերը ճպճպացրեց, ուռեցրեց շրթունքները:

— Ես պետք է ասեմ, որ ձեր համակրանքն աստծու և իշխանների նկատմամբ բավական տարօրինակ են ներկա ժամանակ... Եվ ինձ թվում է...

— Վերջ տվեք, ընկեր Անտոնով,— հաշտվողաբար ասաց աղջկական մի ձայն ամբոխի միջից:

— Սեյմոն Իվանովիչ, հանգիստ թող,— թնդաց կերկեր մի բառ:

Առաջ անցան: Մայրամուտի վերջին շողերն ընկնում էին պատշգամբի ապակյա դուռը պատած բաղեղների ցանցի և սպիտակ ծփիների միջից: Ծայրերին փորագիր տերևներով վեց ճերմակ սյուն պահում էին վերնասրահը, ուր ժամանակին պսպղացել էին երաժիշտների շեփորները: Սյուները ելնում էին բերկրահարույց, ողջամիտ տեսքով, ոսկեզօծ թեթև աթոռներ էին շարված պատերի տակ: Աշտանակների մուգ ողկույզներն էին նայում պատերի վրայից, և ասես երեկ հանգցված՝ կիսաայրված սպիտակ մոմեր կային դրանց մեջ: Ամուրիները գալարվում ու խճճվում էին դրասանգների մեջ, մերկ մի կին էր պարում օդեղեն ամպերի մեջ: Ոտքերի տակից փախչում էր սահուն քառակուսի պարկետը: Արտառոց էր նոր ու կենդանի այդ ամբոխը սևաշերտ քառակուսիների վրա, և ծանր ու մռայլ թվաց ոսկյա ակնոցով օտարերկրացին, որ անջատվել էր խմբերից: Նա կանգնած էր սյան ետևում ու բաղեղի ցանցի միջով հեռուններն էր նայում հմայված:

Խառը խոսակցության միջից հնչեց տկլորի ձայնը: Ոտքը քսելով շողշողուն պարկետին, նա հարցրեց Իոնային.

— Պարկետն ո՞վ է սարքել:

— Ճորտ գյուղացիները,— տհաճությամբ պատասխանեց Իոնան,— մեր ճորտ գյուղացիները:

Տկլորը դժկամութեամբ քմծիծաղ տվեց:

— Շատ լավ է սարքած, խոսք չկա: Ըստ երևույթին, ժողովուրդը երկար ժամանակ է մեջք կոտրել, սղոցելով այս փայտերը, որպեսզի հետո պորտաբույծները վրան ման գան: Օնեգիները, ծնգը... մնգը...

Գիշերը միևնույն լույս պարել են, հավանաբար: Անելու էլ ի՞նչ ունեին որ:

Իոնան մտածեց ինքն իրեն. «Որտեղի՞ց եկավ էս տկլոր ժանտախտը, մեղա քեզ, աստված»,— հոգոց հանեց, գլուխն օրորեց ու առաջ տարավ մարդկանց:

Պատերն անհետացան ոսկեզօծ խամրած շրջանակներով մուգ կտավների տակ: Եկատերինա II-ը՝ կզաքիսի մորթիով, գլխազարդը՝ վեր սանրած սպիտակ մագերի մեծ, տարաներկ հոնքերով նայում էր պատով մեկ, ծանր ու վիթխարի թագի տակից: Նրա սրածայր ու բարակ մատները դրված էին բազկաթռչի բռնակին: Կճատ, քառանկյուն աստղերը կրծքին շարած պատանին փայլում էր յուղաներկ կտավի վրա դիմացից և ատելությամբ մորն էր նայում: Իսկ մոր և որդու շուրջը, միևնույն ծեփազարդ առաստաղ, այցելուներին էին նայում Թուղայ-բեկ-Օրդինսկի իշխանուհիներն ու իշխանները իրենց ազգականների հետ:

Փայլ արձակելով, սևին տվող ճաքերով, XVIII դարի գեղանկարչի ջանադիր վրձնով ըստ անհավաստի ավանդությունների ու առասպելների նկարված, ժամանակից խամրող կտավի խավարում նստած էր գունավոր քարերով զարդարված թավշյա գդակը գլխին, բնագույն քարերով դրվագված թրի երախակալով, շեղաչ, սև ու գիշատիչ տոհմապետը՝ Փոքր հորդայի տիրակալ Թուղայ Խանը:

Կես հազար տարի պատերից նայում էր Թուղայ-բեկերի տոհմը՝ անվանի, խիզախ մի տոհմ, իշխանական, խանական, թագավորական զտարյուն տոհմ: Բծերը խավարեցնելով, կտավներից ելնում էր տոհմի պատմությունը՝ մեկ մարտական փառքի, մեկ խայտառակության, սիրո, ատելության, անառակության, այլասերության գծերով...

Պատվանդանի վրա զառամյալ մոր բրոնզե կանաչ կիսանդրին էր, ծնոտի տակ կապված բրոնզե ժապավեններով բրոնզե շորագլխարկը գլխին, անվանագիրը կրծքին, որ նման էր անկենդան, ձվածիր հայելու: Չորուկ բերանը ներս էր ընկած, քիթը՝ սրված: Անսպառ իր անառակաբարո երևակայությամբ, ամբողջ կյանքի ընթացքում երկու հոչակի՝ շլացուցիչ գեղեցկուհու և զարհուրելի Մեսայինայի հոչակի տեր դարձած կինը: Հյուսիսում գտնվող փառապանծ ու սարսափելի քաղաքի խոնավ մշուշում նրա անունը առասպելով էր պսակված, որովհետև առաջին սիրուն նրան արժանացրել էր արդեն ծերության մատուցներում ճերմակաշավար նույն այն գեներալը, որի դիմանկարը կախված էր աշխատասենյակում, Ալեքսանդր I-ի կողքին: Նրանից անցել էր Թուղայ-բեկ-հոր ձեռքն ու ծնել ներկայիս իշխանին: Այրիանալուց հետո նշանավորվել էր նրանով, որ չորս գեղեցկատես հայդուկ, ճոպանով կապած ու մերկացրած, լողացրել էին լճում...

Տկլորը, դեսուդեն հրելով ամբոխը, եղունգով կտկտացրեց բրոնզե շորագլխարկին և ասաց.

— Ահա, ընկերներ, երևելի մի անձնավորություն: Տասնիններորդ դարի առաջին կեսի նշանավոր անառակուհի...

Փորով տիկինը շառագունեց, բռնեց դատեր ձեռքն ու արագ մի կողմ քաշեց նրան:

— Աստված գիտե, թե սա ինչ բան է... Վերոչկա, տես, նախնիների ինչ նկարներ են...

— Նիկողայ Պալկինի սիրուհին,— շարունակեց տկլորը, պենսնեն ուղղելով,— Նրա մասին Նույնիսկ վեպերում են գրել բուրժուական որոշ գրողներ: Իսկ այստեղ, կալվածքում ինչեր է արել՝ խեղճից վեր բան է: Ոչ մի սիրունիկ ջահել չի եղել, որի վրա իր բարեհաճ ուշադրությունը չդարձնի... Աթենական գիշերներ է սարքել...

Իոնան ծռեց բերանը, նրա աչքերը պղտոր հեղուկով լցվեցին և ձեռքերը ցնցվեցին: Նա ուզում էր ինչ-որ բան ասել, բայց ոչինչ չասաց, սոսկ երկու անգամ խոր շունչ քաշեց: Բոլորը հետաքրքրությամբ նայում էին մեկ ամենագետ տկլորին, մեկ՝ բրոնզե պառավին: Շպարված տիկինը շրջանցեց կիսանդրին, և Նույնիսկ պատկառազուր օտարերկրացին, որ թեև չէր հասկանում ռուսերեն բառերը, տկլորի մեջքին խրեց իր ծանր հայացքը և երկար ժամանակ չէր կտրում իր ծանր հայացքը:

Անցան իշխանի աշխատասենյակով, ուր երկար թրեր կային, թրադաշույններ, կռ թրեր, ցարական զորակալների զրահագզեսներ, հեծելազվարդիական սաղավարտներ, վերջին կայսրերի դիմանկարներ, երկարափող ծանր հրացաններ, մուշկետներ, սուսերներ, դագեռոտիպեր դեղնած լուսանկարներ՝ հեծելազվարդիական խմբեր, ուր ծառայում էին ավագ Թուղայ-բեկերը և հեծելակ, ուր ծառայում էին կրտսերները, թուղայ-բեկական ախոռների մրցարշավային ձիերի նկարներ, ծանր ու հնամենի գրքերով լի պահարաններ:

Անցան թեքիկյան գորգերով ծայրեծայր պատված ծխասենյակով, ուր դեյլաններ կային, թախտեր, ծխամորճերի հենադիր հավաքածոներ, բաց կանաչ գորելեններ ու կարսեյան հին լամպեր ունեցող փոքր հյուրասենյակներով: Անցան զամբյուղազարդ սենյակով, ուր մինչ այժմ չէին թառամել արմավենու ճյուղերը, կանաչ խաղասենյակով, ուր ապակյա պահարանների մեջ ոսկեհում ու երկնագույն փայլփլում էր հախճապակին ու սաքսոնական ճենապակին, ուր Իոնան՝ տազնապած, աչքերն էր խեթում Դունկայի վրա: Այստեղ, խաղասենյակում, կտավի վրա միայնակ կանգնած էր փայլուն մի սպա՝ սպիտակ մունդիրով, հենված երախակալին: Փորով տիկինը նայեց վեցանկյուն աստղով սաղավարտին, ձեռնոցների ձիգ բերաններին, ուղիղ վեր ոլորած սև բեղերին ու հարցրեց Իոնային.

— Իսկ սա՞ ով է:

— Վերջին իշխանը,— հոգոց հանելով պատասխանեց Իոնան,— Անտոն Իսանովիչը, հեծզվարդիական համազգեստով: Նրանք բոլորն էլ հեծզվարդիայում են եղել:

— Իսկ հիմա ուր է նա: Մեռե՞լ է,— հարգալի հարցրեց տիկինը:

— Ինչի՞ է մեռել... Հիմի արտասահմանում է: Հենց ամենասկզբից արտասահման գնաց,— Իոնան չարությունից, որ տկլորը հիմա մեջ կընկնի ու մի բան կասի, կակազեց:

Եվ տկլորը «հըմ» արեց ու բերանը բացեց, բայց ջահելների միջից մի ձայն Նորից ասաց.

— Թող էլի, Սեմյոն... ծեր մարդ է...

Եվ տկլորը լռեց:

— Ինչպե՞ս: Կենդանի՞ է,— զարմացավ տիկինը,— հրաշալի է... Իսկ երեխաներ ունի՞:

— Երեխա չունի,— տխուր պատասխանեց Իոնան,— աստված երեխա չտվեց... Հա՛: Փոքր ախպերը, Պավել Իոաննովիչը կռվին սպանվեց: Հա՛: Գերմանացիների հետ էր

կոչվում... Ինչ են ասում... ձիավոր գրենադեր էր: Էստեղացի չէր: Նրա կալվածքը
Սամարայի նահանգում էր...

— Առաջնակարգ ծերուկ է...— զմայլված շշնջաց ինչ-որ մեկը:

— Հենց նրան էր պետք թանգարան դնել,— մրթմրթաց տկլորը:

Եկան վրանասենյակ: Վարդագույն մետաքսն աստղածև տարածվում էր վերևում և
պատերից ցած սահում ալիք-ալիք, վարդագույն գորգը խլացնում էր ամենայն հնչյուն:
Վարդագույն շղարշի խորշում երկտեղանի դրվագանախշ մահճակալն էր: Կարծես հենց
այս գիշեր երկու մարմին քնած լինեին դրա մեջ: Ամեն ինչ կենդանի էր թվում
վրանասենյակում. թե արծաթատերև շրջանակով հայելին, ոսկրյա կազմով ալբոմը
սեղանիկի վրա և վերջին իշխանուհու դիմանկարը՝ պատկերակալի վրա՝ դեռատի
իշխանուհու, վարդագույն հագած իշխանուհու դիմանկարը: Լամպը, նստատաշ
սրվակները, բացգույն շրջանակով քարտերը, նետված բարձր կենդանի էին թվում... Մի
երեք հարյուր անգամ արդեն Իոնան Էքսկուրսանտներ էր բերել Թուղայ-բեկերի
ննջասենյակը և ամեն անգամ ցավ, վիրավորանք ու սրտնեղություն էր զգում, երբ օտար
ոտքերի շարանն անցնում էր գորգերի վրայով, երբ օտար աչքերը անտարբերությամբ
սահում էին անկողնու վրայով: Խայտառակություն է: Բայց այսօր հատկապես էր ճմլվում
Իոնայի սիրտը տկլորի ներկայությունից ու տարտամ մի բանից, որը հասկանալ չէր
լինում... Դրա համար էլ Իոնան թեթևացած շունչ քաշեց, երբ դիտումն ավարտվեց: Անկոչ
հյուրերին տարավ բիլիարդի սենյակով միջանցք, այդտեղից արևելյան երկրորդ
աստիճաններով կողքի պատշգամբ, ու դուրս:

Ծերունին անձամբ տեսավ, թե ինչպես այցելուները խմբով ելան ծանր դռնից և Դունկան
դուռը փակեց կողպեքով:

Վրա հասավ երեկոն, ծայր առան իրիկնային ձայները: Օրեշնևոյի մոտերքում հովիվները
փչեցին իրենց շվիները, լճերից այն կողմ մեղմ զնգզնգացին զանգակները՝ կովերը գյուղ
էին քշում: Երեկոյան մի քանի անգամ կրակահերթեր լսվեցին՝ հեռվում
կարմիրբանակային ուսումնական ճամբարների հրաձգարաններից էր:

Իոնան խճի վրայով դանդաղ քայլում էր դեպի բակ, և բանալիները չխկնկլում էին՝
գոտկից կախ: Ամեն անգամ, երբ այցելուները գնում էին, ծերուկը պալատ էր
վերադառնում ճշտապահությամբ, մենակ շրջում էր, ինքն իր հետ խոսելով և ուշադիր
նայելով իրերին: Դրանից հետո դադար ու հանգիստ էր առնում և մինչև մթնշաղ կարելի
էր նստել պահակատան առմուտքին, ծխել ծերունական զանազան բաներից ու մտածել:

Երեկոն հարմար էր դրա համար, տաք ու պայծառ, բայց հակառակի պես Իոնայի հոգին
խաղաղ չէր: Հավանաբար այն պատճառով, որ Իոնայի տրամադրությունը զցել ու
զայրացրել էր տկլորը: Զթի տակ մրթմրթալով, Իոնան առմուտք բարձրացավ, խոժոռված
չորս կողմը նայեց, բանալիները չրխկչրխկացրեց ու ներս մտավ: Գորգի վրա փափուկ
քստքստացնելով, բարձրացավ աստիճաններով:

Պարահանդեսի դահլիճի մուտքի մոտ, հարթակի վրա կանգ առավ և գունատվեց:

Պալատում ոտնաձայն կար: Քայլերը լսվեցին բիլիարդի սենյակի կողմից, անցան
զամբյուղազարդ սենյակով, հետո դադարեցին: Ծերունու սիրտը մի պահ կանգ առավ,

Նրան թվաց, թե կմեռնի: Հետո սիրտն արագ-արագ զարկեց, քայլափոխին չբռնելով: Ինչոր մեկը գալիս էր դեպի Իոնան, դրանում կասկած չկար, քայլերը հաստատուն էին, և պարկետը ճռճում էր արդեն աշխատասենյակում:

«Գողեր են: Ես ինչ փորձանք էր,— անցավ ծերունու մտքով:— Սիրտս, ախր, զգում էր, որ... փորձանք պիտի գա»: Իոնան ջղաձգորեն շունչ քաշեց, սարսափահար շուրջը նայեց, չիմանալով ինչ անել, ուր փախչել, ինչ բղավել: Փորձանք էր...

Պարահանդեսի դահլիճի դռան մեջ երևաց մոխրագույն վերարկուն ու հայտնվեց ոսկյա ակնոցով օտարերկրացին: Տեսնելով Իոնային, ցնցվեց, վախեցավ, անգամ ետ-ետ գնաց, բայց շուտով ուշքի եկավ և լոկ մատը սպառնազին թափ տվեց Իոնայի վրա:

— Ես ի՞նչ եք անում, պարոն,— սարսափահար մրմնջաց Իոնան: Նրա ձեռքերն ու ոտքերը մանրիկ դողում էին:— Եստեղ չի կարելի: Ինչպե՞ս եք մնացել ներսում: Տեր իմ աստված...— Իոնայի շունչը կտրվեց, և նա լռեց:

Օտարերկրացին ուշադիր նայեց Իոնայի աչքերին, և մոտենալով, կամացուկ ասաց ռուսերեն.

— Իոնա, հանգստացիր: Մի քիչ լռիր: Մենա՞կ ես:

— Մենակ...,— շունչը տեղը բերելով, ասաց Իոնան,— ինչի՞ համար եք... տե՛ր աստված:

Օտարերկրացին տազնապած շուրջը գնեց, հետո Իոնայի գլխի վրայով նախասրահ նայեց, համոզվեց, որ Իոնայի հետ ոչ ոք չկա, աջ ձեռքը հանեց ետևի գրպանից ու արդեն բարձրաձայն, դատասելով ձայնեց.

— Չճանաչեցի՞ր, Իոնա: Վատ է, վատ... Եթե դու էլ չճանաչեցիր, ուրեմն վատ է:

Նրա ձայնի հնչյունները սպանեցին Իոնային, նրա ծնկները թուլացան, ձեռքերը սառեցին, և բանալիների կապուկը զոնգոցով ընկավ հատակին:

— Հիսո՛ւս Զրիստոս: Ձերդ պայծառափայլություն, Անտոն Իոաննովիչ, հարգելիս: Ես ի՞նչ բան է: Ախր Ես ի՞նչ բան է:

Արցունքները մշուշով պատեցին դահլիճը, մշուշի միջից թրթռացին ոսկե ակնոցը, ատամները, շեղ փայլող ծանոթ աչքերը: Իոնան խեղդվում էր, հեծկլտում, արցունքոտելով ձեռնոցները, փողկապը, ցնցվող գլուխը քսելով իշխանի կոշտ մորուքին:

— Հանգստացիր, Իոնա, հանգստացիր, ի սեր աստծո,— մրթմրթում էր իշխանը, ու նրա դեմքը խղճահարությամբ և տազնապով ծամածռվեց,— մեկնումեկը կլսի...

— Տե... տեր իմ,— ջղաձգվելով շնչաց Իոնան,— Ես ինչպե՞ս... Ես ինչպե՞ս եք եկել: Ինչպե՞ս: Ոչ ոք չկա: Չկա ոչ ոք, ես մենակ եմ...

— Հիանալի է, բանալիները վերցրու, Իոնա, գնանք այնտեղ, աշխատասենյակ:

Իշխանը շրջվեց և հաստատ քայլերով աշխատասենյակ գնաց սրահի միջով: Ապշահար, ցնցվող Իոնան բարձրացրեց բանալիներն ու քաշեքաշ գնաց ետևից: Իշխանը չորս դին նայեց, հանեց մոխրագույն փետրահյուս շլապան, նետեց սեղանին ու ասաց.

— Նստիր բազկաթոռին, Իոնա:

Ապա, այսը ցնցելով, կարդալու համար շարժական գրակալով մյուս բազկաթռոցից պոկեց «Բազկաթռոչին չնստել» մակագրությամբ ցուցանակը և նստեց Իոնայի դիմաց: Կլոր սեղանի վրայի լամպը բարախկ զնգոց արձակեց, երբ ծանր մարմինը խրվեց սեկի մեջ:

Իոնայի գլխում ամեն ինչ մշուշվել էր, մտքերը խառնիխուռն դեսուդեն էին փախչում, ինչպես տոպրակից արձակված նապաստակներ:

— Ահ, ինչքան ես ծերացել, Իոնա, տեր աստված, ինչքան ես ծերացել,— հուզվելով սկսեց իշխանը:— Սակայն ես երջանիկ եմ, որ այնուամենայնիվ կենդանի գտա քեզ: Ճիշտն ասած, կարծում էի, թե էլ չեմ տեսնի: Կարծում էի, թե քեզ սպանել են...

Իշխանական հոգածությունից Իոնան ազդվեց և կամացուկ հեկեկաց, աչքերը սրբելով...

— Դե, լավ, լավ, վերջ տուր...

— Ոնց... ախր, ո՞նց եք եկել, տեր իմ,— քիթը քաշելով, հարցնում էր Իոնան:— Ախր, ո՞նց չճանաչեցի ձեզ, քավթառ անտերս: Աչքերս կուրանում են... Ես ո՞նց եք ետ եկել, տեր իմ: Ակնոց եք դրել, ակնոց, դա էր պատճառը, մեկ էլ մոռուք... Ու ո՞նց ներս մտաք, որ չտեսա:

Թուղայ-բեկը ժիլետի գրպանից բանալի հանեց ու ցույց տվեց Իոնային:

— Այգու փոքր պատշգամբից, բարեկամս: Երբ այդ սրիկաները գնացին, ես ետ եկա: Իսկ ակնոցը (իշխանը հանեց), ակնոցն արդեն այստեղ, սահմանի վրա եմ դրել: Սովորական ապակի են:

— Իսկ իշխանուհին, տեր աստված, իշխանուհին ձեզ հե՞տ է:

Իշխանի դեմքն ակնթարթորեն ծերացավ:

— Իշխանուհին մահացավ, անցյալ տարի մահացավ,— պատասխանեց նա ու բերանը ցնցեց,— Փարիզում մահացավ թոքերի բորբոքումից: Այդպես էլ հարազատ բույնը չտեսավ, բայց շարունակ հիշում էր: Շատ էր հիշում: Ու խստորեն պատվիրեց, որ քեզ համբուրեմ, եթե տեսնեմ: Նա հաստատ հավատում էր, որ կտեսնվենք: Տեսնում եմ, աստված հաջողեց:

Իշխանը վեր կացավ, գրկեց Իոնային ու համբուրեց թաց այտը: Արցունքախեղդ Իոնան խաչակնքեց գրքերով լի պահարանները, Ալեքսանդր I-ին, պատուհանը, որի ստորին պռնկին մարմնում էր վերջալույսը:

— Աստված հոգին լուսավորի, աստված հոգին լուսավորի,— դողդոջ ձայնով մրմնջաց նա,— հոգեհանգիստ, հոգեհանգիստ եմ պատվիրելու Օրեշնևոյում:

Իշխանը տագնապած ետ նայեց, նրան թվաց, թե ինչ-որ տեղ ճռռաց պարկետը:

— Մարդ չկա՞:

— Չկա, հանգիստ եղեք, տեր իմ, մենք մենակ ենք: Ոչ ոք չի կարող լինել: Ինձնից բացի, ո՞վ պիտի լինի:

— Ուրեմն, ահա թե ինչ: Լսիր, Իոնա: Ժամանակս կարճ է: Գործից խոսենք:

Կրկին ծառս ելան Իոնայի մտքերը: Իրոք, ախր ինչպե՞ս: Ահա նա: Ողջ և առողջ: Եկել է: Իսկ այստեղ... Մուժիկները, ախր, մուժիկները... Հողե՞րը:

— Ձերդ պայծառափայլություն,— նա աղերսագին նայեց իշխանին,— հիմի ո՞նց է լինելու։ Բա տո՞ւնը։ Թե՞ ետ կտան...

Իոնայի այդ խոսքերի վրա իշխանն այնպես ծիծաղեց, որ ատամները մերկացան միայն մեկ՝ աջ կողմից։

— Ետ տա՞ն։ Ի՞նչ ես ասում, թանկագինս։

Իշխանը հանեց դեղին ու ծանր ծխախոտատուփը, ծխախոտ վառեց ու շարունակեց.

— Ոչ, սիրելիդ իմ Իոնա, նրանք ինձ ոչինչ չեն վերադարձնի... Երևում է, մոռացել ես, թե ինչ է եղել... Բանը դա չէ։ Ընդհանրապես նկատի ունեցիր, ես շատ կարճ ժամանակով եմ եկել ու գաղտնի։ Անհանգստանալու բացարձակապես ոչինչ չունես, այստեղ ոչ ոք ոչինչ չի իմանա։ Այդ առումով քեզ մի տանջիր։ Ես եկել եմ (իշխանը նայեց մթնոլորտ անտառակներին), նախ, տեսնելու, թե ինչ է կատարվում այստեղ։ Ինչ-որ տեղեկություններ ես ունեի. Մոսկվայից ինձ գրել էին, որ պալատը կանգուն է, որ պահպանում են որպես ժողովրդական սեփականություն։ Ժողովրդական-ա՜ն. . . (իշխանի ատամները գոցվեցին աջ կողմից ու մերկացան ձախից)։ Ժողովրդական է, թող ժողովրդական լինի, գրողը դրանց տանի։ Միևնույն է։ Միայն թե անվնաս մնա։ Այսպես նույնիսկ ավելի լավ է... Սակայն բանն այն է, որ այստեղ կարևոր թղթեր ունեն մնացած։ Չափազանց պետք են ինձ։ Սամարայի և Պենզայի կալվածքների վերաբերյալ։ Պավել Իվանովիչի վերաբերյալ նույնպես։ Ասա տեսնեմ, իմ աշխատասենյակը ցրի՞վ են տվել, թե անվնաս է։ — Իշխանը՝ խռովված, գլուխը թափ տվեց վարագույրի կողմը։

Իոնայի գլխում անիվներ ճռճռացին ժանգաձայն։ Աչքերի առաջ դուրս լողաց Ալեքսանդր Էրտուսը՝ կրթված մի մարդ, նույնպիսի ակնոցով, որ իշխանն էլ ուներ։ Խիստ ու ազդու մի մարդ։ Ուսումնական Էրտուսն ամեն կիրակի գալիս էր Մոսկվայից, դեղին ու ճռճռան կոշիկներով շրջում էր պալատում, կարգադրություններ անում, պատվիրում պահպանել ամեն ինչ և ժամեր շարունակ նստում աշխատասենյակում, մինչև կոկորդը թաղված գրքերի, ձեռագրերի ու նամակների մեջ։ Իոնան պղտոր թեյ էր տանում այնտեղ, նրա համար։ Էրտուսը ապուխտով բուտերբրոդներ էր ուտում և գրչածայրը ճռճռացնում։ Երբեմն Իոնային հարցունփորձ էր անում հին կյանքի մասին ու ժպտալով գրառում էր։

— Անվնասն անվնաս է,— մրթմրթաց Իոնան,— բայց ցավն էն է, տեր իմ, ձերդ պայծառափայլություն, զմռսված է։ Չմռսված։

— Ո՞ւմ կողմից է կնքված։

— Ալեքսանդր Աբրամովիչ Էրտուսի կողմից, կոմիտեից Է...

— Էրտո՞ւս,— դատասելով հարցը կրկնեց Թուդայ-բեկը,— ինչո՞ւ հատկապես Էրտուսը, և ոչ թե ուրիշն է կնքել իմ աշխատասենյակը։

— Կոմիտեից է նա, տեր իմ,— մեղավոր պատասխանեց Իոնան,— Մոսկվայից։ Յետևելը նրան են թողել։ Էստեղ, ձերդ պայծառափայլություն, ներքևում գրադարան է լինելու մուժիկներին սովորեցնելու են։ Գրադարանն է ուրեմն, կազմակերպում նա։

— Ա՛հ, ահա թե ինչ։ Գրադարա՞ն,— ատամները մերկացրեց իշխանը,— ինչ կա որ, հաճելի բան է։ Յուսով եմ, գրքերս նրանց կբավականացնե՞ն։ Ափսոս, ափսոս չգիտեի, թե չէ Փարիզից էլի կուղարկեի։ Բայց կբավականացնի, չէ՞։

— Յերիք կանի, ձերդ պայծառափայլություն,— շփոթված խոխուացրեց Իոնան,— ձեր գրքերին թիվ ու համար չկա,— Իոնայի մեջքով սարսուռ անցավ իշխանի դեմքին նայելով։

Թուղայ-բեկը կծկվեց բազկաթռչի մեջ, եղունգներով քորեց կզակը, ապա մորուքը սեղմեց բռունցքի մեջ և զարհուրելի նմանվեց դիմանկարի թավշեգդակ շեղաչին։ Սգո մոխիր էր իջել նրա աչքերին։

— Կհերիքի՞։ Սքանչելի է։ Ինչպես տեսնում եմ, քո այդ Էրտուսը կրթված ու տաղանդավոր մարդ է։ Գրադարաններ է կազմակերպում, իմ աշխատասենյակում է նստում։ Այ-յո՛ւ։ Լա՛վ . . . Իոնա, իսկ գիտե՞ս, ինչ կլինի, երբ այդ Էրտուսը գրադարանը կազմակերպի։

Իոնան լուռ էր ու աչքերը չռած նայում էր։

— Այդ Էրտուսին ես կկախեմ այ, այն լորենուց,— ճերմակ ձեռքով իշխանը ցույց տվեց պատուհանը,— դարպասի մոտից (Իոնան թախծալի ու հնազանդ հայացքը տարավ ձեռքի ուղղությամբ)։ Ոչ, աջից, ցանկապատի մոտ։ Ըստ որում, Էրտուսը մի օր կախված կմնա դեմքով դեպի ճանապարհը, որպեսզի մուժիկները կարողանան սքանչանալ այդ գրադարաններ կազմակերպողով, մի օր դեմքով դեպի այս կողմը, որպեսզի ինքը սքանչանա իր գրադարանով։ Ես դա կանեմ, Իոնա, երդվում եմ, ինչ գնով ուզում է լինի։ Այդ պահը կգա, Իոնա, վստահ եղիր, միգուցե շատ շուտով։ Իսկ Էրտուսին ձեռքս գցելու միջոցներ շատ ունեմ։ Հանգիստ եղիր...

Իոնան ջղաձգորեն հոգոց հանեց։

— Իսկ կողքին,— շարունակեց Թուղայը անմաքուր ձայնով,— գի-տե՞ս, ում կտեղավորենք։ Այ, այն տկլորին։ Անտոնով Սեմյոն։ Սեմյոն Անտոնով,— նա աչքերը երկինք բարձրացրեց, ազգանունը հիշելով։— Ազնիվ խոսք, ընկեր Անտոնովին ես կգտնեմ ծովի հատակում, եթե մինչ այդ չսատկի կամ եթե ընդհանուր կարգով չկախեն Կարմիր հրապարակում։ Բայց եթե կախեն Նույնիսկ, մի երկու օրով նորից կկախեմ այստեղ։ Սեմյոն Անտոնովն արդեն մի անգամ օգտվել է Խանական Նստավայրի հյուրընկալությունից և տկլոր քայլել է պալատում, պենսնեն քթին,— Թուղայը թուքը կուլ տվեց, որից նրա թաթարական այտոսկրերի վրա խաղացին ելունդները,— ինչ արած, մի անգամ էլ կընդունեմ նրան, ու դարձյալ տկլոր։ Եթե նա կենդանի ընկավ ձեռքս, ո՛ւ, Իոնա... Անտոնով Սեմյոնին շնորհավորելու բան չեմ ունենա։ Նա կկախվի ոչ միայն անշավար, այլ նաև անմաշկ։ Իոնա։ Լսեցի՞ր, թե ինչ ասաց նա իշխանուհի-մոր մասին։ Լսեցի՞ր։

Իոնան դառնությամբ հոգոց հանեց ու շրջվեց։

— Դու հավատարիմ ծառա ես, ու ինչքան էլ ապրեմ, չեմ մոռանա, թե ինչպես էիր խոսում տկլորի հետ։ Մի՞թե հիմա մտքովդ չի անցնում, թե ինչպես Նույն վայրկյանին ես չսպանեցի տկլորին։ Հը՞։ Չէ՞ որ ինձ երկար տարիներ ես ճանաչում, Իոնա,— Թուղայ-բեկը ձեռքը տարավ վերարկուի գրպանն ու դուրս մղեց փայլուն, ուռուցիկ կոթը, սպիտակավուն փրփուրը հստակորեն երևաց բերանի անկյուններում, և ձայնը բարակեց ու խռպոտ դարձավ։— Բայց ահա, չսպանեցի։ Չսպանեցի, Իոնա, որովհետև ժամանակին զսպեցի ինձ։ Բայց թե ինչ արժեցավ այդ զսպելը, մենակ ես գիտեմ։ Չէր կարելի սպանել, Իոնա։ Թույլ անհաջող բան կլիներ դա, ինձ կբռնեին, ու ոչինչ չէի իրականացնի այն ամենից, ինչի համար եկել եմ։ Մենք ավելին կանենք, Իոնա... Ավելի լավ բան,— իշխանն ինչ-որ բաներ մրթմրթաց ինքն իրեն ու սսկվեց։

Իոնան նստել էր, հետզհետե մթնելով, և նրա ներսում իշխանի խոսքերից սառնություն էր տարածվում, ասես անանուխ էր կուլ տվել։ Գլխում արդեն ոչ մի միտք չկար, այլ այնպես՝ ցաքուցրիվ բաներ սոսկ։ Մթնշաղը նկատելիորեն պարուրել էր սենյակը։ Թուղայը կոթը գրպանը մոցրեց, կնճռոտվելով, վեր կացավ ու նայեց ժամացույցին։

— Դե լավ, Իոնա, ուշ է: Շտապել է պետք: Գիշերը ես կգնամ: Գործերը կարգավորենք: Նախ, ահա թե ինչ,— իշխանի ձեռքի մեջ հայտնվեց դրամապանակը,— վերցրու, Իոնա, վերցրու, հավատարիմ բարեկամ: Ավելին տալ չեմ կարող, ինքս էլ եմ նեղության մեջ:

— Չեմ վերցնի, ինչ անեք,— խռիռացրեց Իոնան ու ձեռքերը թափահարեց:

— Վերցրու,— խստորեն ասաց Թուդայը, և Իոնայի բուշլատի գրպանն ինքը խոթեց սպիտակ թղթադրամները: Իոնան հեծկտաց:— Միայն թե, տես, այստեղ չմանրես, թե չէ կսկսեն՝ որտեղի՞ց:— Դե-հ, իսկ հիմա՝ ամենագլխավորը: Իոնա Վասիլևիչ, թույլ տուր մինչև գնացքը մնամ պալատում: Գիշերվա երկուսին կգնամ Մոսկվա: Աշխատասենյակում թղթեր կան նայելու:

— Բա կնի՞քը, տեր իմ,— աղիողորմ սկսեց Իոնան:

Թուդայը մոտեցավ դռանը, ետ տարավ վարագույրը և մի թափով պոկեց թելը, գմուռնով: Իոնան տնքաց:

— Փուչ բան է,— ասաց Թուդայը,— կարևորը՝ չվախենաս: Մի վախենա, բարեկամս: Ես քեզ խոստանում եմ, այնպես կանեմ, որ ոչնչի համար ստիպված չես լինի պատասխան տալ: Հավատո՞ւմ ես խոսքիս: Այ, այդպես...

Կեսգիշեր էր դառնում: Իոնայի քունը տարել էր պահակասենյակում: Կողաշենքում քնած էին հոգնատանջ Տատյանա Միխայլովնան և Մումկան: Լուսնի լույսից պալատը ճերմակ էր, կույր, համր...

Սև վարագույրներով անթափանց փակված աշխատասենյակում, գրասեղանի վրա վառվում էր նավթի լամպը, մեղմ ու կանաչավուն լուսավորելով թղթի կույտերը հատակին, բազկաթոռի և կարմիր մահուդի վրա: Կողքը, կրկնակի վարագույրներով փակված մեծ առանձնասենյակում, աշտանակների ստեարինե մոմերն էին վառվում: Նուրբ շողերով փայլվում էին գրքերի կազմերը գրապահարաններում, Ալեքսանդր I-ը կենդանացել էր, և ճաղատ-ճաղատ, մեղմորեն ժպտում էր պատի վրայից:

Աշխատասենյակում, գրասեղանի մոտ քաղաքացիական հագուստով մի մարդ էր նստած, հեծելագվարդիական սաղավարտը գլխին: Արծիվը հաղթականորեն ճախրում էր խոնացած աստղակիր մետաղի վրա: Մարդու դիմաց, թղթերի կույտերի վրա մոմլաթակազմ հաստ տետր էր դրված: Առաջին էջին մարգարտաշար ձեռագրով գրված էր վերնից. Ներքևում՝

Ալեքս. Էրստու

Խանական նստավայրի պատմություն

Ներքևում՝

1922—1923:

Թուդայը, բռունցքները դեմ արած այտերին, պղտոր աչքերով անթարթ նայում էր սև տողերին: Լողում էր լիակատար լռությունը, և Թուդայը լսում էր, թե ինչպես իր ժիլետի գրպանում, թոպեները պոկելով, աշխատում էր ժամացույցը: Եվ քսան թոպե կես ժամ անշարժ նստած էր իշխանը:

Վարագույրների արանքից հանկարծ երկարուձիգ ու թախծալի հնչյուն թափանցեց:
Իշխանը սթափվեց, վեր կացավ, բազկաթոռները գոգնացնելով:

— Ու-ո՛ւ, նզովյալ շուն,— մրթմրթաց նա և մտավ մեծ առանձնասենյակ: Պահարանի
աղոտ լույսի տակ նրան ընդառաջ եկավ շողշողուն գլխով մի պղտորված
հեծելագվարդիական: Մոտենալով ապակուն, Թուղայը զննեց նրան, գունատվեց,
քմծիծաղ տվեց հիվանդագին:

— Փո՛ւհ,— շշնջաց նա,— մարդ կխելագարվի:

Նա հանեց սաղավարտը, քունքը շփեց, ապակուն նայելով մտածեց, և հանկարծ
մոլեգնությամբ սաղավարտն այնպես շարտեց հատակին, որ սենյակներով որոտ անցավ
և պահարանների ապակիները աղիողորմ զրնգացին: Դրանից հետո Թուղայը կռացավ,
սաղավարտը ոտքով անկյուն շարտեց ու գորգի վրայով քայլեց դեպի լուսամուտն ու ետ:
Միայնության մեջ, ըստ երևույթին, կարևոր ու տագնապախառն մտքերով տոգորված,
նա թուլացել էր, ծերացել և խոսում էր ինքն իր հետ, մրմնջալով և բեղերը կծելով:

— Դա չի կարող լինել: Չի... չի... չի...

Հատակը ճռճում էր, և մոմերի լույսը սփռվում ու տատանվում էր: Պահարանների մեջ
հայտնվում ու չքանում էին ալեխառն աղոտ մարդիկ: Պտույտներից մեկի ժամանակ
կտրուկ շրջվելով, Թուղայը մոտեցավ պատին ու սկսեց ուշադիր նայել: Երկարավուն
լուսանկարում սեղմ ամփիթատրոնի պես կանգնած ու նստած էին քարացած ու այդպես
հավերժացած մարդիկ՝ արծիվները գլխներին: Ձեռնոցների սպիտակ թևքեր,
թրաղաշույկների կոթեր: Վիթխարի խմբի ճիշտ կենտրոնում, բեղ մորուքով, գնդի բժշկի
նմանվող աննշմար մի մարդ էր նստած: Սակայն կանգնած և նստած
հեծելագվարդիականների գլուխները կիսաթեքված ու լարված մեխված էին սաղավարտի
տակ հանգչող այդ փոքրիկ մարդուն:

Սպիտակ ու լարված հեծելակներին ճնշում էր փոքրիկ մարդը, ինչպես ճնշում էր
մակագրությունը բրոնզի վրա՝ նրա մասին: Յուրաքանչյուր բառ մեծատառով էր սկսվում:
Երկար ժամանակ Թուղայը նայում էր ինքն իրեն՝ փոքրիկ մարդուց երկու հոգի այն կողմ
էր նստած:

— Չի կարող պատահել,— բարձրաձայն ասաց Թուղայը և հայացքը տարավ վիթխարի
սենյակով, ասես վկա կոչելով բազմաթիվ գրուցակիցների:— Սա երազ է:— Նորից
փնթփնթաց ինքն իրեն, ապա շարունակեց անկապ.— մեկը, երկուսից մեկը. կամ սա
մեռած է... իսկ նա... այն մեկը... սա... կենդանի է... կամ ես... չեմ հասկանում...

Թուղայը ափը տարավ մազերի վրայով, շրջվեց, տեսավ պահարանի կողմը քայլողին,
ակամա մտածեց. «Ես ծերացել եմ»,— նորից մրմնջաց.— Իմ տաք արյան վրայով,
կենդանի ամենայն ինչի վրայով քայլել ու տրորել են, ինչպես մեռածների վրայով: Գուցե
ես իսկապե՞ս մեռած եմ: Ես սովե՞ր եմ: Բայց չէ որ ապրում եմ,— Թուղայը
հարցականորեն նայեց Ալեքսանդր I-ին,— ամեն ինչ զգում եմ, շոշափում: Հստակ զգում
եմ ցավը, սակայն ամենից շատ կատաղությունը,— Թուղային թվաց, թե տկլորը երևաց
մուկ դահլիճում, ատելության սառնությունն անցավ Թուղայի հոդերով,— Ես ափսոսում
եմ, որ չգնդակահարեցի: Ափսոսում եմ:— Մոլեգնությունը եռ եկավ նրա մեջ, ու լեզուն
չորացավ:

Նա կրկին շրջվեց ու լուռ գնաց-եկավ դեպի լուսամուտն ու ետ, ամեն անգամ դառնալով
միջնապատի կողմն ու զննելով խումբը: Այդպես մի քառորդ ժամ էլ անցավ: Թուղայը

հանկարծ կանգ առավ, ափը տարավ մազերի վրայով, ձեռքը գրպանը տարավ ու սեղմեց ռեպետիրը: Գրպանի մեջ մեղմ ու խորհրդավոր զրնգաց տասներկու անգամ, դադարից հետո ուրիշ երանգով մի քառորդ զարկեց, դադարից հետո ևս երեք րոպե:

— Ա՛, աստված իմ,— շնչաց Թուղայն ու սկսեց շտապել: Նա շուրջը նայեց և ամենից առաջ սեղանից վերցրեց ակնոցն ու դրեց աչքերին: Սակայն հիմա ակնոցը քիչ փոփոխեց իշխանին: Աչքերը շեղ էին, ինչպես խանի աչքերը կտավի վրա, ու դրանց մեջ հուսակտուր հասունացած մտքի թեթև կրակն էր պլպլում սոսկ: Թուղայն հագավ վերարկուն և շյապան, վերադարձավ աշխատասենյակ, բազկաթոռի վրա խնամքով մի կողմ դրած մագաղաթյա ու թղթե կնքակիր փաստաթղթերի տրցակը վերցրեց, ծալեց ու դժվարությամբ դրեց վերարկուի գրպանը: Հետո նստեց գրասեղանի մոտ և վերջին անգամ զննեց թղթերի կույրտերը, այտը ցնցեց ու վճռականորեն աչքը շլելով, գործի անցավ: Վերարկուի լայն թևքերը ետ տանելով, ամենից առաջ ձեռքն առավ Էրտուսի ձեռագիրը, մեկ անգամ ևս վերընթեռնեց առաջին էջը, մերկացրեց ատամները և պատռեց: Եղունգը չրթաց ու կոտրվեց:

— Ա՛հ, քո... ժանտախտ,— խռխռաց իշխանը, շփեց մատն ու ավելի զգույշ գործեց: Պատռելով մի քանի թերթ, աստիճանաբար ամբողջ տետրը բզիկ-բզիկ արեց: Գրասեղանի և բազկաթոռների վրայից խրճեց թղթերն ու կույտերով հատակին թափեց գրապահարանների միջից: Պատից պոկեց ելիզավետյան մի տիկնոջ մեծ դիմանկարը, ոտքի մի հարվածով շրջանակը տաշեղ դարձրեց, տաշեղները լցրեց գրասեղանի թղթի կույտի վրա և կարմրատակած, սեղանը հրեց անկյուն, դիմանկարի տակ: Լամպը հանեց, տարավ մեծ առանձնասենյակ, ետ եկավ աշտանակը ձեռքին և երեք տեղից բծախնդրությամբ կրակ տվեց կույտը: Ծխի շիթեր բարձրացան, բոցը վեր ելավ կույտի միջից, աշխատասենյակը անսպասելիորեն կայտառ անհավասար լույսով կենդանացավ: Հինգ րոպե անց ծուխը խեղդում էր:

Դուռն ու դռան վարագույրը ծածկելով, Թուղայն գործի էր անցել հարևան սենյակում: Ալեքսանդր Ի-ի ճղած դիմանկարն ի վեր ճարճատելով ելնում էր բոցը, և լերկ գլուխը խորամանկորեն ժպտում էր ծխի միջից: Բաց արած ու կանգնեցրած հատորները վառվում էին սեղանի վրա, մարմանդ այրվում էր մահուղը: Հեռվում, բազկաթոռի մեջ նստել էր իշխանը և նայում էր: Աչքերի մեջ հիմա արցունքներ կային ծխից և զվարթ ու կատաղի մի մտորում: Դարձյալ մրմնջաց:

— Ոչինչ չի վերադառնա: Ամեն ինչ վերջացած է: Ստելու հարկ չկա: Ուրեմն, այս ամենը տանենք մեզ հետ, թանկագին իմ Էրտուս:

...Իշխանը դանդաղորեն ետ-ետ էր գնում սենյակից սենյակ, և մոխրագույն ծխեր էին գալարվում նրա ետևից, պարահանդեսային կրակներով էր վառվում դահլիճը: Վարագույրների վրա ներսից խաղում ու պար էին բռնել հրեղեն ստվերներ:

Վարդագույն վրանասենյակում իշխանը պտտեց լամպի այրիչը և նավթը լցրեց անկողնու վրա, բիծը տարածվեց ու կաթաց գորգի վրա: Թուղայն շարտեց այրիչը այդ բծի վրա: Սկզբում ոչինչ չկատարվեց. փոքրիկ բոցը սեղմվեց ու չքացավ, բայց հետո հանկարծ վեր ցատկեց և թնչալով ծառս ելավ, այնպես որ Թուղայն հագիվիազ ետ ցատկեց: Առագաստը կպավ մի րոպե անց և միանգամից ցնծագին լուսավորվեց վրանը, մինչև վերջին փոշեհատիկը:

— Հիմա հուսալի է,— ասաց Թուղայն և սկսեց շտապել:

Անցավ զամբյուղագարդ սենյակով, բիլիարդի սենյակով, մտավ ետնամուտքի միջանցքը, պտտասանդուղքը դիսկոթիկացնելով իջավ ներքևի մռայլատես հարկը, ստվերի պես դուրս լողաց արևելյան պատշգամբը տանող լուսնի լույսով ողողված դռնից, բացեց պատշգամբի դռնակն ու այգի ելավ: Որպեսզի չլսի Իոնայի առաջին գոռոցը պահատնակից, Կեսարի կաղկանձն էլ չլսի, գլուխը թաղեց ուսերի մեջ և մտապահված գաղտնի արահետներով սուզվեց խավարի մեջ...

1923 թ.